

Nr 14

Lagutskottets betänkande i anledning av motion om en obligatorisk regelbunden läkarundersökning av omyndigförklarade, m. m.

Motionen*Yrkande*

I motionen 1974:646 av herr Bladh m. fl. (s) hemställs att riksdagen beslutar att hos Kungl. Maj:t begära dels åtgärder syftande till en kartläggning av omfattningen och formerna för läkarundersökning av omyndigförklarade personer, dels förslag om en obligatorisk, periodiskt återkommande läkarundersökning av alla omyndigförklarade.

Motivering

Motionärerna erinrar om att omyndighetsförklaring skall hävas, om den omyndige finnes vara i stånd att själv ta vård om sina angelägenheter. Ansökan om myndighetsförklaring skall vara åtföljd av föreskrivet läkarintyg. För de flesta omyndigförklarade är läkarundersökning en årlig rutinsak. Men det finns fortfarande omyndigförklarade som inte blir föremål för årlig läkarkontroll, påpekar motionärerna. De sköter sin plats i samhället, har uppgifter som kan vara nog så ansvarsfyllda och ingen tänker över huvud på att de inte har samma rättigheter som andra. Vid den s. k. uppsökande verksamheten, som bedrivs av socialnämnderna, har många sådana fall "hittats". I motionen framhålls att för sådana fall skulle en årlig läkarundersökning kunna innebära att de kunde få omyndighetsförklaringen hävd. Enligt motionärernas uppfattning finns det således skäl som talar för att en årlig obligatorisk läkarundersökning av alla omyndigförklarade bör företagas.

Utskottet har inhämtat utlåtande över motionen av socialstyrelsen. På utskottets begäran har yttranden vidare avgivits av Svenska landstingsförbundet, Stockholms överförmyndarnämnd, sociala centralnämnden i Örnsköldsviks kommun och Föreningen Sveriges överförmyndare.

Gällande rätt

Enligt 10 kap. 1 § föräldrabalken (FB) kan den som finnes ur stånd att vårda sig eller sin egendom på vissa angivna grunder (rubbad själsverksamhet, dryckenskap, slöseri och dylikt) förklaras omyndig utan eget samtycke (punkt 1–3). Med eget samtycke kan även den som av annan orsak behöver bistånd i vården av sina angelägenheter förklaras omyndig (punkt 4).

Omyndighetsförklaring skall enligt 10 kap. 8 § FB hävas om den omyndige finnes vara i stånd att själv taga vård om sina angelägenheter. Behörig att göra ansökan därom är enligt 10 kap. 16 § FB endast den omyndigförklarade själv och hans förmyndare. Skyldighet att höra överförmyndaren är ej föreskriven. I de fall omyndighetsförklaring meddelats på grund av psykisk rubbning, dvs. med stöd av punkt 1 i 10 kap. 1 § FB, är enligt 20 kap. 21 § FB inhämtande av läkarintyg obligatoriskt. Intyget skall vara utfärdat av läkare som tjänstgjort minst tre år vid odelat lasarett för psykiatrisk vård eller lasarettsklinik för sådan vård eller vid specialistsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda. Intyget skall vidare vara avfattat enligt formulär som socialstyrelsen fastställer.

Enligt 10 kap. 4 § FB må den som förklarats omyndig utan hinder därav själv sluta avtal om tjänst eller annat arbete, såvitt ej rätten, när hänsynen till den omyndiges välfärd kräver det, förordnar att sådant avtal skall för honom ingås och uppsägas av förmyndaren. Den omyndigförklarade äger enligt 10 kap. 5 § FB själv råda endast över vad han genom eget arbete förvärvat efter omyndighetsförklaringen.

Förmynderskapsutredningen

Förmynderskapsutredningen har år 1970 avgivit betänkandet (*SOU 1970:67*) "Förmynderskap" i vilket föreslås betydande ändringar i förmynderskapslagstiftningen. I förevarande sammanhang är följande förslag av intresse.

Utredningen konstaterar att domstolarna trots avsaknaden av föreskrift därom i allmänhet torde höra överförmyndaren över ansökan om hävande av omyndighetsförklaring. Härigenom tillförs rätten från annan än den omyndigförklarade eller dennes förmyndare närmare uppgifter om den omyndigförklarade och dennes förhållanden, framhåller utredningen. Överförmyndarens yttrande, antingen detta avges skriftligen eller muntligen inför rätten, får därför anses vara en viktig upplysningskälla vid rättens avgörande av frågan. Utredningen anser att den praxis som ett stort antal domstolar tillämpar beträffande hörande av överförmyndare i mål som här avses bör stadfästas i lag. Utredningen föreslår därför att i 20 kap. 18 § FB tillfogas ett tredje stycke av innehåll att innan mål om hävande av omyndighetsförklaring avgörs överförmyndaren skall höras.

I fråga om överförmyndarinstitutionen förordas väsentliga ändringar. Utredningen föreslår sålunda att överförmyndardistriktens antal väsentligt minskar och framdeles överensstämmer med underrätternas domkretsar. Den verksamhet som överförmyndarna utövar kan enligt utredningens mening närmast jämföras med de uppgifter som åligger rättsvårdande organ. Överförmyndarna bör därför tillsättas av Kungl. Maj:t. Skärpta krav bör samtidigt ställas på överförmyndarnas kompetens. Tillsättningen bör ske efter ett ansökningsförfarande, och i detta bör lokala synpunkter få komma till uttryck genom att yttrande avges utom av förmynderskapsdomstolen även av landstinget. Nu föreslagna änd-

ringar kommer enligt utredningen att leda till en kvalitativ förstärkning av överförmyndarinstitutionen och skapa förutsättningar för att på överförmyndarna överflytta vissa uppgifter som f. n. åvilar underrätterna, t. ex. meddelande av tillstånd till vissa förvaltningsåtgärder. Förmynderskapsdomstolarna kommer därför, om förslaget antas, i fortsättningen att i fråga om förvaltningsåtgärder, där tillstånd erfordras, vara enbart besvärsmyndighet.

I ett den 12 mars 1974 avgivet svar på en enkel fråga av herr Westberg i Ljusdal (fp) angående tidpunkten för en proposition med anledning av förmynderskapsutredningens betänkande hänvisade statsrådet Lidbom till att betänkandet för närvarande överarbetas inom justitiedepartementet. Statsrådet framhöll att syftet med överarbetningen bl. a. är att nedbringa antalet omyndighetsförklaringar genom lagändringar som innebär att den som behöver bistånd i ekonomiska eller personliga angelägenheter i större utsträckning än för närvarande skall kunna få det utan att förklaras omyndig. Även organisatoriska frågor och frågor om ersättning till förmyndare och överförmyndare är föremål för förnyat övervägande. En departementspromemoria med förslag till ändringar i förmynderskapslagstiftningen kommer enligt statsrådet att remitteras under våren 1974. Sedan remissbehandlingen avslutats kommer proposition att läggas fram för riksdagen, om möjligt redan till höstriksdagen i år.

Remissyttrandena

Svenska landstingsförbundet och sociala centralnämnden i Örnsköldsviks kommun tillstyrker med vissa reservationer bifall till motionärernas förslag. *Socialstyrelsen* ställer sig positiv till syftet med motionen men redovisar en från motionärerna delvis avvikande uppfattning i fråga om valet av en lämplig lösning. Motionen avstyrks av *Stockholms överförmyndarnämnd* och *Föreningen Sveriges överförmyndare*.

Socialstyrelsen anför att anledningarna till omyndighetsförklaring kan vara av såväl medicinsk — somatisk eller psykisk — som social natur. Oftast är bakgrunden till sådana tillstånd, som leder till omyndighetsförklaring, av en komplex karaktär med i växlande omfattning och styrka inslag av flera eller samtliga av de nämnda orsaksfaktorerna. Det bör dock i sammanhanget uppmärksammas att de psykiska och sociala momenten intar en klart dominerande plats bland de faktorer som utgör bakgrund till omyndighetsförklaring. En bedömning av om anledning finns till omyndighetsförklaring eller hävande av sådan måste följaktligen företas med utgångspunkt i nämnda aspekter, framhåller styrelsen.

De skäl som i motionen angetts som motiv för en årlig obligatorisk läkarundersökning av omyndigförklarade — oavsett om läkarintyg erfordras för hävande av omyndighetsförklaring eller ej — finner styrelsen i princip vara beaktansvärda. På de grunder som ovan angivits måste dock enligt styrelsens uppfattning en medicinsk bedömning kombineras med

en social sådan. I vissa fall torde dessutom den sociala bedömningen bli den utslagsgivande eller helt dominerande.

Styrelsen pekar vidare på att det i praktiken torde förhålla sig så att åtskilliga av de omyndigförklarade befinner sig i ett sådant medicinskt och/eller socialt status att man utan kontinuerligt återkommande medicinsk eller kvalificerad social undersökning kan konstatera att adekvat anledning till fortsatt omyndighet alltjämt föreligger. Med förhållandevis korta intervaller återkommande, mer noggranna undersökningar av sådana fall riskerar snarare att medföra negativa effekter på de aktuella tillstånden. Med hänsyn härtill anser styrelsen att enklare utvägar bör sökas för att utskilja mer okomplicerade bedömningsfall från sådana fall, för vilka en regelbundet återkommande undersökning av mer avancerat slag kan vara befogad. Styrelsen föreslår därför att det ålägges överförmyndarna att i samråd med medicinsk och social expertis årligen bilda sig en uppfattning om vilka av de omyndigförklarade, som tveklöst kan lämnas utanför en undersökning av i motionen angiven kvalitet.

Beträffande det förfarande och de metoder som bör användas beträffande övriga omyndigförklarade hänvisar styrelsen till de tankegångar som kommit till uttryck i styrelsens år 1970 publicerade "Principplan för psykiatriska vården med tillämpning i första hand på Västmanlands län" (Serien "Socialstyrelsen redovisar", nr 16) samt i vissa utredningar, som verkstälts år 1973, nämligen "Hälso- och sjukvård inför 80-talet" och "Den psykiatriska vårdens målsättning och organisation". Styrelsen anser att en kontinuerlig årlig kontroll av omyndigförklarade bör företas med utnyttjande i lämplig omfattning av de resurser den i dessa skrifter skisserade vårdorganisationen kan komma att erbjuda. Flertalet av ifrågavarande fall under 10 kap. 1 § 1. och 4. FB bör därvid kunna bedömas av det specialiserade primärvårdsteamet vid de större vårdcentralerna. Det fåtal omyndigförklarade av dessa fall som inom ramen för en framtida vårdorganisation kan erfordra genomgång på centralasaretsnivå torde därvid kunna beredas en allsidig somatisk-psykiatrisk-social undersökning, framhåller styrelsen.

Vad beträffar de i 10 kap. 1 § 2. och 3. FB angivna kategorierna torde dessa enligt styrelsens mening lämpligen böra bedömas av kommunala sociala organ (i allmänhet social centralnämnd), i förekommande fall i samråd med primärvårdsteamet vid större vårdcentral.

Vid samtliga bedömningstillfällen skall givetvis överförmyndaren närvara, påpekar styrelsen.

Det torde emellertid vara realistiskt att anse att förverkligandet av den principiella organisation som föreslås i Västmanlandsplanen och ovan nämnda struktur- och organisationsutredningar med hänsyn till den problematik som samtidigt är förknippad med avvecklandet av den nuvarande organisationen måste ges skäligt tidsutrymme. I avvaktan härpå torde de aktuella intervallundersökningarna av omyndigförklarade kunna i allmänhet liksom f. n. fullgöras i vad avser kategorierna under 10 kap. 1 § 1. och 4. FB av läkare (med föreskriven kompetens, såvitt avser

kategorierna under 10 kap. 1 § 1. FB) vid de psykiatriska vårdenheterna på lasarettsnivå i samarbete med till sådana enheter anknuten socialt utbildad personal och internöverläkare, och i vad avser kategorierna under 10 kap. 1 § 2. och 3. FB av sociala centralnämnder.

Vad ovan sagts anser styrelsen dock inte böra gälla de psykiskt utvecklingsstörda, som är förtecknade. Av denna grupp vistas en betydande del på inrättningar av skilda slag. För dessa utvecklingsstörda har socialstyrelsen den 2 oktober 1973 fastställt ett program för regelbunden hälsokontroll. För övriga utvecklingsstörda, som är förtecknade, har sjukvårdshuvudmännen ett allmänt ansvar, som bl. a. torde innebära att de i motionen anförda synpunkterna blir tillgodosedda. Vad slutligen beträffar de icke förtecknade omyndigförklarade kan den ovan föreslagna ordningen för regelbundet återkommande undersökningar avseende bl. a. psykiskt sjuka med fördel tillämpas och därvid med anlåtande av kompetenta specialister, framhåller styrelsen.

Landstingsförbundet tillstyrker motionärernas förslag att en regel om en årlig obligatorisk läkarundersökning av alla omyndighetsförklarade införs. Undantag bör dock enligt förbundets uppfattning göras för omyndiga som blir föremål för regelbunden läkarundersökning i enlighet med de krav föräldrabalken uppställer för omyndighetsförklaring.

Stockholms överförmyndarnämnd förklarar att motionärernas förslag om obligatorisk årlig läkarundersökning i själva verket torde avse endast en ganska liten grupp omyndigförklarade, nämligen sådana som omyndigförklarats på grund av mental sjukdom och som inte vistas på sjukhus. Erfarenhetsmässigt är dessa omyndigförklarade genomgående uppfyllda av en stark önskan att åter bli myndiga och därför själva – ofta med hjälp av förmyndaren – angelägna att genom läkarundersökning få möjlighet att bli myndigförklarade, påpekar nämnden. Få fall – utöver dem där de omyndigförklarade själva tar initiativ i frågan – torde framkomma, vilka genom obligatorisk läkarundersökning skulle kunna leda till myndigförklaring. Därjämte synes oundvikligt att en omfattande administration skulle bli nödvändig för att kunna realisera förslaget. Vidare kan förutses att många som skulle beröras av förslaget skulle anse en obligatorisk läkarundersökning som ytterligare en ”stämpel” och belastning utöver vetskapen att vara omyndigförklarad. Slutligen måste det befaras att många, som kallats till en obligatorisk läkarundersökning, ej skulle hörsamma denna. Möjlighet att då genomföra undersökningen förutsätter tvångsmedel, något som måste bestämt avvisas.

Nämnden avstyrker därför motionsförslaget i dess nuvarande utformning. Nämnden tillägger emellertid att nämnden inte har något att erinra mot att frågan ytterligare utreds i samband med en utvidgning av den uppsökande verksamheten i sociala sammanhang.

Sociala centralnämnden i Örnsköldsviks kommun erinrar om att det system som för närvarande tillämpas innebär att en årlig läkarundersökning för de allra flesta omyndigförklarade är vanligen förekommande. Det finns dock naturligtvis risk för att en del missar den årliga

läkarundersökningen och därför är förklarade omyndiga längre än vad som behövde vara nödvändigt, påpekar nämnden. Nämnden anser att om man med en obligatorisk årlig läkarundersökning kan medverka till att få omyndigförklaringar hävda utan onödigt fördröjning finns det alla skäl till att tillstyrka ett sådant förslag.

Nämnden tillstyrker därför motionsyrkandet om en årlig obligatorisk läkarundersökning av alla omyndigförklarade, dock med den reservationen att den omyndigförklarade skall få en årlig kallelse till läkarundersökning, men att han själv måste få avgöra om han vill genomgå undersökningen eller ej, och att den inte skall vara tvingande för den omyndigförklarade.

Även *Föreningen Sveriges överförmyndare* påpekar att motionärerna med sitt förslag egentligen torde syfta på endast sådana personer, som omyndigförklarats på grund av mental sjukdom och som inte vårdas på sjukhus. För det stora flertalet omyndigförklarade av denna kategori kan det enligt föreningens uppfattning emellertid vara obehagligt med en årlig obligatorisk läkarundersökning. Ett sådant system skulle sannolikt också medföra en omfattande administration och dryga kostnader. Något centralregister över omyndigförklarade personer finns inte, påpekar föreningen. En väg att nå motionärernas syften synes föreningen vara att intensifiera den uppsökande verksamheten hos sjukhus och socialförvaltningar.

Utskottet

Enligt av statistiska centralbyrån redovisade uppgifter fanns det år 1973 31 472 omyndigförklarade personer. Förevarande motion syftar till att få till stånd en obligatorisk, periodiskt återkommande läkarundersökning av de omyndigförklarade. Motionärerna hemställer att en kartläggning sker av omfattningen och formerna för en sådan läkarundersökning och att ett förslag utarbetas på grundval av vad som därvid framkommer. En sådan ordning skulle enligt motionärernas uppfattning leda till att vissa omyndigförklarade, som annars skulle förbli omyndiga, skulle kunna få sin myndighetsförklaring hävd. I vart fall skulle på detta sätt en myndighetsförklaring i åtskilliga fall kunna komma till stånd snabbare än enligt nuvarande förhållanden, anser motionärerna.

Utskottet delar helt den grundsyn på hithörande problem som kommer till uttryck i motionen. När förutsättningar föreligger för hävande av myndighetsförklaring är det givetvis viktigt att detta kan konstateras så snabbt som möjligt och att erforderliga åtgärder skyndsamt vidtas för att få till stånd en myndighetsförklaring. När det gäller frågan om vilka metoder som bör väljas för att på bästa sätt tillvarata de omyndigförklarades intressen i detta avseende vill utskottet till en början erinra om att motionsförslaget, såsom framhålls i vissa remissyttranden, har betydelse endast för sådana personer som blivit omyndigförklarade på grund av psykisk rubbning enligt 10 kap. 1 § punkt 1 föräldrabalken (FB), eftersom det endast är i dessa fall som läkarintyg erfordras för

hävande av omyndighetsförklaring. Utskottet vill vidare fästa uppmärksamheten på vissa förhållanden, som har betydelse för valet av lämpliga åtgärder. Såsom framhålls i socialstyrelsens remissyttrande måste i allmänhet en medicinsk bedömning kombineras med en social sådan, varvid i vissa fall den sociala bedömningen torde bli den utslagsgivande vid prövningen. Styrelsen har vidare pekat på risken för att en obligatorisk, periodiskt återkommande läkarundersökning kan medföra negativa effekter från hälsosynpunkt för vissa grupper av omyndigförklarade. Styrelsen anser därför att enklare utvägar bör väljas för att skilja ut de mera okomplicerade bedömningsfallen från sådana fall för vilka en regelbundet återkommande undersökning av mera avancerat slag kan vara befogad. Styrelsen föreslår att det åläggs överförmyndarna att i samråd med medicinsk och social expertis årligen bilda sig en uppfattning om vilka av de omyndigförklarade, som tveklöst kan lämnas utanför en undersökning av det slag som avses i motionen. Vissa andra remissinstanser har framhållit att det finns risk för att åtskilliga omyndigförklarade skulle uppleva det såsom en obehaglig belastning att vara underkastade ett system med obligatoriska, kontinuerliga läkarundersökningar samt att det inte gärna kan bli tal om att använda tvångsmedel för att säkerställa undersökningens genomförande.

Beträffande sådana omyndigförklarade, där behov av mera noggranna och regelbundna undersökningar kan anses föreligga, förordar socialstyrelsen att frågan om lämpliga förfaranden på sikt löses i enlighet med principplanerna angående den psykiatriska vårdens målsättning och organisation. I avvaktan på att dessa planer kan förverkligas anser styrelsen att intervallundersökningar av omyndigförklarade liksom för närvarande i allmänhet kan fullgöras av läkare vid de psykiatriska vårdenheterna på lasarettsnivå i samarbete med till sådana enheter anknuten socialt utbildad personal och internöverläkare, såvitt gäller sådana omyndigförklarade som avses i 10 kap. 1 § punkterna 1 och 4 FB, och i övriga fall av sociala centralnämnder. Styrelsen pekar i detta sammanhang på att för psykiskt utvecklingsstörda, som är förtecknade, gäller redan av styrelsen fastställda program för regelbunden hälsokontroll.

Utskottet vill vidare erinra om att på grundval av förmynderskapsutredningens betänkande (SOU 1970:67) Förmynderskap pågår för närvarande inom justitiedepartementet ett lagstiftningsarbete, som bl. a. syftar till att nedbringa antalet omyndighetsförklaringar genom lagändringar som innebär att den som behöver bistånd i ekonomiska eller personliga angelägenheter i större utsträckning än för närvarande skall kunna få det utan att förklaras omyndig. Utskottet utgår från att även de problem som sammanhänger med hävande av omyndighetsförklaring i detta sammanhang blir föremål för övervägande och att därvid bl. a. synpunkter av det slag som framförs i motionen kommer att beaktas. Med hänsyn härtill och då förslag om en ny förmynderskapslagstiftning kan komma att föreläggas riksdagen redan under höstsessionen anser utskottet att några åtgärder från riksdagens sida för närvarande ej är

erforderliga med anledning av motionen.

Under hänvisning till det ovan anförda hemställer utskottet
att riksdagen avslår motionen 1974:646.

Stockholm den 25 april 1974

På lagutskottets vägnar

IVAN SVANSTRÖM

Närvarande: herrar Svanström (c), Hammarberg (s)*, Lidgard (m), fru Åsbrink (s), herrar Sjöholm (fp), Olsson i Timrå (s), Winberg (m)*, fru Nilsson i Sunne (s), herrar Olsson i Sundsvall (c), Israelsson (vpk), fru Tillander (c), fru Hjalmarsson (s), fru Johansson i Hovmantorp (s)*, fru Karlsson (c) och fru Gustafsson (c).